

EL CONTÍNUUM DEMOCRÀCIA-IMMORALISME SEGONS SPINOZA

Joan Morro

Professor de la UGG/UNED i del CE Dolmen

Baruch Spinoza és considerat un dels principals filòsofs de l'època moderna, i fins i tot dels nostres dies. No són pocs—ni irrelevants— els pensadors actuals que fan del filòsof d'Amsterdam un autor de capçalera. No obstant això, aquest és un reconeixement que se li comença a atorgar gairebé un segle i mig després de morir i d'ençà no ha deixat de generar controvèrsia entre filòsofs i teòrics polítics. D'aquí, però, no hem d'inferir que fossi un filòsof marginal o ignorat mentre era viu, ans al contrari.

Spinoza generà expectació i respecte entre els seus contemporanis més il·lustres. Un bon exemple és l'engrescadora relació epistolar que mantingué amb Henry Oldenburg, secretari de la prestigiosa Royal Society de Londres, òrgan cabdal per a la promoció de la ciència moderna. Un altre exemple el trobem en l'oferiment que rebé per a exercir de professor ordinari de Filosofia de l'Acadèmia de Heidelberg, la qual refusà. També despertà interès en un jove i ja brillant Gottfried Leibniz, de qui Spinoza mai no se'n refià per por a que li acusés públicament d'ateisme. En efecte, ser "ateu" era motiu de desprestigi en un moment en què els filòsofs amb més repercussió d'aleshores (des de Descartes al propi Leibniz, passant per Locke i posteriorment per Newton) consideraven Déu com un fonament del pensament racional i la pau social.

Tot apunta a que la possible acusació d'ateisme no era gens arbitrària. Tres dècades després de la seva mort, Pierre Bayle digué en el seu cèlebre *Dictionnaire Historique et Critique* que Spinoza era un "ateu de sistema". Aquesta valoració és filosòficament complexa, com reconeixia Bayle, però comprensible des d'una òptica política. "Ateu" i "immoral" foren sinònims al llarg dels segles XVII i XVIII, per la qual cosa ja n'hi ha prou per intuir per què s'acusà d'ateu a Spinoza. Durant la seva vida adulta fou un ferm partidari de les institucions republicanes representades per polítics com Jan de Witt, qui fou protector d'Spinoza i acabà vilment assassinat quan l'absolutisme s'im-

posà a les Províncies Unides després de fer-lo a altres països europeus. L'afinitat ideològica d'Spinoza era immoral per als absolutistes triomfants. Tanmateix, Spinoza fou un explícit valedor del primer filòsof polític modern, Maquiavel, de qui podem intuir la poca simpatia que ha generat entre els moralistes si considerem les connotacions de "maquiavèl·lic".

El romanticisme i l'idealisme alemanys que apareixen tocant el segle XIX foren el bressol de la recepció pública d'Spinoza. Durant tot el segle precedent, havia esdevingut un pensador clandestí i els pocs que parlaven públicament d'ell ho feien normalment per desaconsellar-lo per ser una via d'impietat. Inclús fou considerat l'inspirador del polèmic *Traité des trois imposteurs*, una obra anònima que criticava els usos i abusos de les figures de Moisès, Jesús i Mahoma. Malgrat aquest rerefons, genis com Goethe i Hegel el consideraren un filòsof excepcional tot ridiculitzant, paradoxalment, a qui l'acusava d'ateisme. Poc després d'aquestes reconsideracions es començà a editar la seva obra no sense engegar diverses paradoxes respecte del llegat spinozià.

La primera edició crítica de l'obra spinoziana fou publicada

en temps d'entreguerres del segle XX. Eren temps molt convulsos: expansió del comunisme, crisis econòmiques, auge dels feixismes. No obstant això, les lectures d'Espinoza com un filòsof polític especialment preocupat per la democràcia comencen a tenir ressò després de la dècada de 1950, en plena Guerra Freda. Aquestes lectures eren força originals. Val a dir que el seu primer editor crític, Carl Gebhart, en entreguerres encara emfatitzà l'aspecte místic d'Espinoza. Ara bé, les lectures polítiques no trigaran a generar divisions radicals.

Hi ha dues lectures especialment discutides pel que fa a les relacions entre Espinoza i la democràcia. D'una banda, se'l considera un dels principals inspiradors del liberalisme polític. Entre els arguments més reiterats pels partidaris d'aquesta lectura cal destacar els que remetent al seu compromís amb els valors republicans i comercials de l'Holanda del segle XVII. L'èmfasi del poder civil per sobre del religiós i la defensa de la llibertat d'expressió són altres pretextos que s'han apel·lat des de les interpretacions liberals d'Espinoza. D'altra banda, però, a la dècada de 1960 arrela a França un seguit d'interprets –generalment marxistes disconformes amb l'estalinisme i les històries hegelianes de la filosofia– que el consideren un antecedent de Marx així com un font per criticar i eixamplar l'aleshores qüestionada democràcia liberal. Filòsofs tan comentats com Louis Althusser i Gilles Deleuze seran partícips d'aquesta lectura.

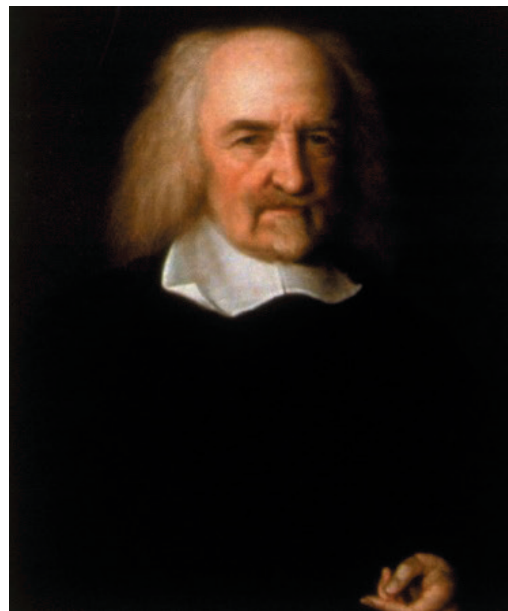
Un dels condicionants d'aquesta divisió radical té a veure amb les irregularitats que patí el propi Espinoza. Les concepcions de la democràcia presentades en la seva obra prima, el Tractat Teològic-Polític, i en el seu inacabat Tractat Polític semblen suggerir una evolució des d'una mena de contractualisme més o menys idealista fins a un plantejament pel qual no només es projecten diferents models de democràcia sinó que es postula que la idoneïtat d'un règim o un altre depèn de les condicions de partida. Aquesta evolució podria haver estat condicionada per un creixent pessimisme degut a l'establiment dels Orange a Holanda. El fet que la mort li impedís acabar de redactar la seva concepció madura sobre la democràcia contribueix a nodrir l'esmentada divisió.

Els que consideren que Espinoza és defensor o bé crític de la democràcia liberal tenen un punt en comú, a saber, presentar-lo com un crític de Hobbes. Aquesta distinció fou explícitament remarcada per Espinoza en una cèlebre carta on defensava que els drets desborden qualsevol legislació. La totalitat de drets naturals (factibles) no poden ser definits a partir dels drets positius (fàctics). Amb això estava suposant que el poder constituït no pot sotmetre el poder constituent, ni tan sols per via del diàleg.

La crítica que Espinoza representa respecte de Hobbes no és només un plantejament filosòfic en retrospectiva, o un fàcil descrèdit de la felicitat entesa, car ens remet als conflictes an-

gloneerlandesos que se succeeixen en moments d'especial rellevància de la història del capitalisme i de l'Europa moderna. Cal recordar que molts republicans holandesos prendran Hobbes com a model a partir de la dècada de 1660. La clau d'aquesta confrontació té a veure directament amb l'estatus de la societat civil, és a dir, d'aquells que tenen estricta cobertura jurídica i, per tant, gaudeixen de drets pel fet de reconèixer l'autoritat del govern que monopolitza la presumpta violència legítima. Arran d'aquí alguns teòrics contemporanis (com ara C. B. MacPherson, Norberto Bobbio, Quentin Skinner o l'espinozista sui generis Toni Negri) han assenyalat Hobbes com un filòsof cabdal del liberalisme. En tot cas, mentre que per Hobbes l'esmentat reconeixement és la condició per evitar l'immoralisme propi del "tots contra tots" (*bellum omnium contra omnes*), per Espinoza la societat civil és només una condició ideal que, si bé implica una moral, pot esdevenir una font real d'immoralisme. La prova d'això és l'aparició de la multitud, d'aquells que són una alternativa real a la ciutadania establerta.

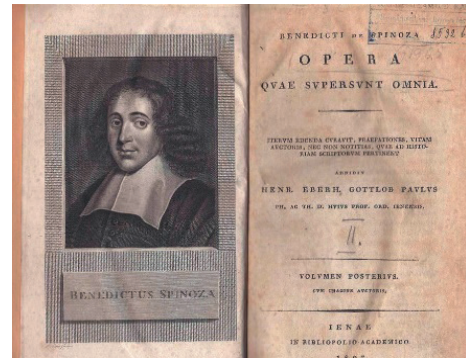
L'alternativa que presenta la multitud és immoral perquè enfronta radicalment una moral, a saber, la representada pel govern. Amb tot, es tracta d'una sort d'immoralitat democràtica si més no perquè ve constituïda col·lectivament "des de baix". Ara bé, els governs establerts, incloent els formalment democràtics, potencien l'immoralisme en tant que es perpetuen tot reprimint multituds, malgrat la repressió se justifiqui, com suggeria Hobbes, per garantir la moral. La concepció spinoziana de la democràcia se'ns apareix, doncs, com pràcticament indestruïble de l'immoralisme, sia com

a recurs dels que volen conservar una legislació vigent, sia per tal de realitzar drets negats en nom d'un govern. Cada part no només pressuposa sengles morals sinó que l'era contemporània les lliga a dos models de democràcia, a saber: representativa i radical. El cas que Espinoza contempli

polèmicament els dos models, inclús com un contínuum, és un altre gran condicionant de la divisió entre els que el consideren respecte del liberalisme, sia com a defensor o crític.

Spinoza no només és crític de Hobbes, sinó que radicalitza el raonament hobbesià. Tots dos argumentaren que la moral, almenys en condicions modernes, sempre té un fonament immoral. Les societats orgàniques (*gemeinschaften*) són suplantades en els processos de modernització. Amb tot, a diferència de Hobbes, Spinoza nega que la política pugui reduir-se a una moral, encara que sigui pactada. En aquest sentit és tan immoral com Maquiavel, qui, com recordava Isaiah Berlin, valorava la pietat cristiana com a criteri d'una ètica privada però la considerava inútil i inclús perillosa per a l'ètica pública.

Referències bibliogràfiques

- MARTÍNEZ, F. J. (2007). *Autoconstitución y libertad. Ontología y política en Spinoza*. Barcelona: Anthropos. 318 pàg.
- MONTAG, W. (2005). *Cuerpos, masas, poder. Spinoza y sus contemporáneos* (Sáinz Pezonaga, A.; trad.). Madrid: Tierradenadie. 159 pàg.
- PROKHOVNIK, R. (2004). *Spinoza and Republicanism*. London: Palgrave Macmillan. 280 pàg.
- STEWART, M. (2007). *El hereje y el cortesano. Spinoza, Leibniz, y el destino de Dios en el mundo moderno* (Sarret Grau, J.; trad.). Madrid: Biblioteca Buridán. 347 pàg.